

szített rajzsorozata, valamint teljes hagyatéka szintén felkeltette már a szakemberek figyelmét.

Az iratanyag mellett a kutatók rendelkezésére áll a Gyűjtőlevéltár kézikönyvtára is, amely lexikonok, helységnévtárak, schematizmusok, egyház- és művelődéstörténeti munkák egyre gyarapodó együttesével segíti a tájékozódást.

A Református Gyűjtőlevéltár a kolozsvári Farkas utcai református templom tornyában és kerengőjében kapott helyet. Hollétét külön tábla nem jelzi, az érdeklődő új kutatóknak először a Ref. Püspökségen (Király – Bratianu utca 51.) kell érdeklődniük. A nemzetközileg elfogadott normák keretében bárki végezhet kutatásokat a levéltárban. Szükség esetén fénymásolásra is van lehetőség. Régi és új kutatóknak tanácsadás végett is szívesen áll rendelkezésükre a levéltár vezetője és egyetlen munkása, e sorok írója.

Sipos Gábor

Állami Levéltár, Marosvásárhely

Az állami levéltári hálózat Erdélyben századunk húszas éveiben jött létre. Az elsők a területi (tartományi) levéltárak voltak, kiterjedt gyűjtőterülettel. A történeti Erdély és a Partium számára először a kolozsvári igazgatóságot hozták létre 1920-ban. Ide gyűjtötték be még a harmincas években Szatmár megye, Udvarhely-szék, Beszterce és Felsőbánya városok stb. levéltárait, amelyek ma is Kolozsváron találhatóak.

A kolozsvári Állami Levéltárat követte a naszódi és a temesvári 1937-ben, valamint a brassói 1939-ben. 1945-ben alakult meg a szebeni. A területi állami levéltárak felállítását az 1925. évi levéltári törvény tette lehetővé, szabályozva működésüket is E lehetőségre alapozva Constantin Moisil főigazgató egy marosvásárhelyi aligazgatóság felállítását kezdeményezte már 1925-ben. Ennek magyát a város és Maros-Torda megye levéltára képezte volna.

A város vezetősége felkarolta az ajánlatot, javasolva a levéltár hatáskörének kiterjesztését a Székelyföldre, a szász vidékre, Erdély déli részének zömére. Az anyagiak biztosítására (helyiség, költségvetés előirányzása) a város sürgősen lépett fel a Közoktatásügyi Minisztériumnál, ahová akkor az állami levéltári hálózat tartozott. A kezdeményezés azonban politikai okokból megghiúsult. Az 1926 márciusi választásokat a nemzeti liberálisok elvesztették, így a polgármester is át kellett adja helyét az Averescu párttal szövetkezett Magyar Párt képviselőjének, dr. Bernády Györgynek. Bernády nem karolta fel elődje kezdeményezését, kitartott a törvényhatósági levéltár addigi státusának fenntartása mellett. Így az állami levéltár felállításának gondolata lekerült a napirendről.

1951. május 29-én a Román Népköztársaság Minisztertanácsának 472. sz. határozata alapján egy egységesen szervezett országos közlevéltári hálózatot hoztak létre. A bukaresti főigazgatóság és a központi levéltár mellett az újonnan szervezett 16 tartomány székhelyen egy-egy állami levéltári hivatal is alakult. Ezek alárendeltjeiként 2–3 rajoni fiók levéltár volt tartomá-

nyonként. A régi területi levéltárak – például a kolozsvári – tartományi hivatalokká váltak. Az említett határozat értelmében jött létre a Marosvásárhelyi Állami Levéltár is. Megalakulásának dátuma: 1952 január.

A marosvásárhelyi Levéltárnak fiókegységei működtek Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön. Ezekhez társult 1955-ben a régi és a tartományok területi átrendezése során 1960-tól a sepsiszentgyörgyi fiók Brassó tartományhoz került át.

1969-ben, az egy évvel azelőtt végrehajtott megyésítés rendszeréhez igazodva, a tartományi levéltári hálózat helyét a megyei vette át. Minden megyében az Állami Levéltárnak egy-egy fiókja jött létre. Így a tartományi levéltári hivatalok és az új megye székhelyeken működő rajoni fiókok megyei levéltárak lettek, a többit pedig megszüntették. Kivételt csak a máramaroszigeti képezett, amely a nagybányai fiók lerakataként megmaradt.

A Marosvásárhelyi Tartományi Levéltár kiegészülve a régi és a volt Brassó megyei Levéltárhoz tartozó segesvári rajoni levéltárak anyagával, 1969 áprilisától az Állami Levéltár Maros megyei Fiókja lett Marosvásárhely székhellyel. Hatásköre, gyűjtőterülete az újonnan alakult megye területére terjedt ki. Ez magában foglalta a volt Maros (Maros-Torda) megye területének egészét, a Kis- és Nagy-Küküllő, valamint Torda megyék egy részét.

A hatvanas években begyűjtött levéltári anyag rendezése, leltározása (vagy a korabeli levéltári segédletek után történő csoportosítása) és az 1920 utáni időszakból származó iratok selejtezése a levéltárosok fő tevékenységét képezte éveken át. Ebben az időszakban a levéltári fondok rendezése és nyilvántartásba vétele nagyvonalakban lezárult. A későbbiek során inkább nyilvántartás-kiegészítések, az átvételre kiszemelt anyagok előkészítésének irányítására, segédletekkel való ellátására (esetleg azok használhatóvá tételére), az iratlétrehozó szervek ellenőrzésére és szakmai támogatására tevődött a hangsúly. Beindult a mikrofilmzésre történő előkészítés és a számítógépes feldolgozás előművelését képező tematikus cédulázás, ami ma is folyik.

A 70-es évek elejére az Ebbát utcai épület elégtelennek bizonyult. Rakfelületének túlterheltsége miatt a falak repedezni kezdtek, fellépett az összeomlás veszélye. Szerencsére az 1977-es földrengést jelentősebb rongálódás nélkül vészelte át. Még abban az évben sor került az új székház építésére, amelybe az intézmény 1978 őszén költözött át. Az új Levéltár egy hatezer folyóméter anyagot befogadó három szintes épület. A Papiu Ilarian Líceum és a református temető között található a Crizantemelor (Őszi rózsza) utca 8. szám alatt.

A gyűjtőmunka 1952–53-ban a megszüntetett bankok, magángyógy-szertárak, közjegyzők irattárainak, valamint az egyházi anyakönyveknek az átvételével kezdődött. Ezt követte a városi levéltár 1945 előtti része, majd Maros-szék és Maros-Torda vármegye levéltára. Ez utóbbiakkal a levéltár igazi dokumentációs központtá vált.

A főként közigazgatási iratokat tartalmazó alap 1975–76-ban a levéltári törvénykezés 1974-ben végrehajtott módosítása nyomán kiegészült a könyvtáraktól, múzeumoktól és egyházi intézményektől átvett dokumentumokkal. Az új épület által biztosított nagyobb tárolási terület lehetővé tette a mai Maros megye területén létező fontosabb közigazgatási, bírósági, gazda-

sági és ipari intézmények és létesítmények levéltárainak a begyűjtését. Így a nyolcvanas évek végére a levéltárba került az 1968-as közigazgatási átszervezést megelőző időszak több száz levéltári fondot kitevő jelentős iratanyaga. 1981-ben a levéltár kezelésében 798 levéltári fond és gyűjtemény volt, 1982-ben 821, ma számuk meghaladja az ezret. Az iratlétrehozó szervek, személyek jellege, tevékenységi köre szerint a fondok és gyűjtemények községi és törvényhatósági levéltárak, közbiztonsági szervek (csendőrség, rendőrség), törvénykezési intézmények levéltárai, egészségügyi, népjóléti és jótékonyossági szervezetek, bankok és pénzügyintézetek iratai, kézműipari (céh és ipartársulati) közösségek, ipari létesítmények (üzemek, gyárak, vállalatok), mezőgazdasági és erdészeti egységek iratai. Nem hiányoznak a családi és személyi levéltárak, egyházi anyakönyvek és iratok, különböző gyűjtemények sem.¹

A Levéltár egyik leggazdagabb alapja Marosvásárhely város levéltára². Marosvásárhely már 1300 körüli említésekor mezőváros volt. 1616-ban szabad királyi városi rangot kapott, 1871-től pedig törvényhatósági jogú szabad királyi város lett. Levéltára az idő során, a selejtezéseken kívül komolyabb veszteséget nem szenvedett. Az első selejtezés alkalmával (1883–88) az idegenek tekintett neoabszolutizmus kori (1849–1860) iratok egy részét megsemmisítették. Az 1905–1908 között végzett selejtezés az 1800–1873-as évek iratait érintette. A kiselejtezett anyag egy részét Kelemen Lajos megmentette és az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárában helyezte el. Ma a kolozsvári Állami Levéltárban található. A hatvanas években az 1900–1940 közötti iratok kerültek selejtezés alá. Ezt a selejtezést a könyvelési, árvaszéki és részben a városi tanács iratai sínylették meg.

A város levéltáranak feudalizmus kori iratait a kiváltságleveleken és protokollumokon kívül négy sorozatba csoportosították: közigazgatási (acta politica), majorsági (acta allodialia), peres (acta judiciaria) és adózási (acta contributivialis) iratokra. Ez az 1816–1822-ben bevezetett gyakorlat fennmaradt 1874-ig, a peres iratok esetében 1871-ig. A segédleteket (betűrendes mutatókat) a levéltáros készítette el külön mindegyik csoportra vonatkozóan. 1874-től segédletként a magyar levéltári gyakorlatnak megfelelően, az oktatóban felfektetett nyilvántartók szolgáltak (beadványi jegyzőkönyv, betűsoros mutató, számmutató). A korabeli segédlettel el nem látott iratokat és jegyzőkönyveket az Állami Levéltárba kerülésük után leltározták.

A város kiváltságleveleit Mátyás királynak egy 1482-i privilégiuma nyitja meg. 1845-ig Marosvásárhely 30 kiváltságlevelet kapott: törvénykezési, vásártartási, korcsmárlási, adómentességi vagy teherviselés elengedési, birtoklási jogra vonatkoznak ezek. Az 1616. április 29-én Bethlen Gábortól kapott kiváltságlevél a városnak új nevet (Székely Vásárhely helyett Marosvásárhelyt), szabad királyi városi rangot adományozott és megerősítette az addig használt címerét.

A közigazgatási iratok (1470–1873) a város életében végbement események legátfogóbb forrásai a XVII. századtól kezdődően.

A majorsági vagy allodiális iratok (1623–1873) a városgazdák tevékenységének írott termékei, főként elszámolások, nyugták a város javainak kezeléséről (földek, malmok, vámok).

A peres iratok (1785–1871) 1785 előtti része a közigazgatásiaktól nincs elkülönítve.

Az adózási iratok (1611–1860) zöme adókvetési lajstrom, rendszeresen 1637-től vannak meg. Sok esetben az adózók neve mellé feltüntették a rendi hovatartozást és a vagyoni állapotot is

A felsoroltak mellett külön sorozatot képeznek az összeírások és népszámlálási iratok (1750–1944); az 1750-es és az 1830-as évekből származó összeírások adókvetés megállapítására szolgáló családonkénti vagyonszámlák; a népszámlálások iratai: felvételi ívek és összesítések 1785–86-ból, 1850- és 1857-ből, valamint 1870-ből, 1896-ból és 1944-ből. Ez utóbbi kiterjedt a város háborús veszteségeinek a felmérésére is

A protokollumok és regiszterek sorozatban találhatóak a város törvénykezési jegyzőkönyvei az 1606–1871 közötti időszakból, a városi tanács közigazgatási jegyzőkönyvei 1764–1943 között, a közigazgatási bizottság jegyzőkönyvei 1876–1920 és 1941–1943 között stb.

A város képviselői szerveinek (az esküdt közönség és utódja, a törvényhatósági bizottság) jegyzőkönyvei 1767–1945 közötti időszakból valók. Az 1604-től vezetett „törvénykönyv” a XVIII. század végéig hozott fontosabb szabályrendeleteket tartalmazza.

A polgári kori iratokat a főispáni hivatal, a városi tanács, a rendőrkapitányság, valamint a műszaki hivatal levelezése, jegyzőkönyvei és egyéb dokumentumai képezik. Ez utóbbi főként az építkezésekre vonatkozó dokumentációt tartalmazza.

Az 1945–1968 közötti iratok többszöri selejtezés után kerültek az Állami Levéltárhoz. Többek között néptanácsülési jegyzőkönyveket, végrehajtott bizottsági végzéseket, építkezési és iparendedélyeket tartalmaznak.

A levéltár másik fontos állománya Maros-szék levéltára³. Maros-szék, a feudalizmus kori székely székek egyike mintegy öt évszázadon át volt a Maros, a Nyárad és a Kis-Küküllő felső folyása közötti terület falvainak közhatósága. Több évszázados működése során a vidék történetét megőrkítő gazdag forrásanyagot hozott létre és hagyott ránk.

A szék a XIV. században alakult ki, levéltára a XVII. századdal kezdődött. A XVI. század végétől itt található egy pár irat utólag került a szék levéltárába. A XVII. századból fennmaradtak a közgyűlési és törvénykezési protokollumok (1610-től), valamint a katonai összeírások (1614-ből, 1635-ből és 1685-ből). A közigazgatási és bíraskodási iratok száma ez időszaktól kevés, de a XVIII. században hirtelen megnövekszik.

Az 1848-at megelőző időszak fontosabb iratsorozatai a következők: közgyűlési jegyzőkönyvek 1692-ből, törvénykezési jegyzőkönyvek (a XVII. századiakon kívül vannak: derékszékiek 1718–1848-ból, a nyáradszeredai fiú- és viceszékiek 1717–1806-ból, a marosvásárhelyi vice és fiúszékiek 1752–1848-ból, az állandó tábláké 1763–1786-ból); a katonai összeírások (XVII. századi lustrák, homágiumi eskütelemek 1685–1837-ből, katonai jellegű nemesi összeírások 1744-, 1770-, 1778-ból, az 1809–1810-es nemesi felkelés iratai, újoncosági lajstromok); adóösszeírások 1692–1848-ból (az adózó nép gazdasági erejének felmérését célzó összeírások 1713, 1722 és 1750-ből, adókvetési lajstromok, adóbeszedési nyilvántartások, tipizált adótabellák 1777–

1779-ből); polgári- (1586–1848), bünfenyítő- (1790–1848) és árvaszéki (1785–1849) iratok; közigazgatási iratok (főkörmányszéki leiratok, közigazgatási levelezés) a XVIII. századból; tisztségi (a szék igazgatását intéző „Tiszti Szék” avagy „Tisztség”) és főkirálybírói (a szék első tisztségviselője) iratok, mindkét sorozat 1790-tól kezdődően; a forradalmi hatóságok iratai 1849-ből (kormánybiztosi, kormányzó hadibizottmányi, rendőri bizottmányi, büntető és polgári törvényszéki és alispáni iratok 1849 januárja és júniusa közötti időszakból).

1849-ben a szék intézményét megszüntették. A 12 évre bevezetett előbb katonai, majd 1854-től „végleges” közigazgatási átszervezés az osztrák császári-királyi, német nyelven működő, adminisztrációt kényszerítette rá e vidékre is 1861-ben bizonyos módosításokkal visszaállt az 1848-as széki igazgatás. 1876-ig, felszámolásáig, a széki igazgatás 1862-ben és 1871-ben esett át lényegesen átszervezésen.

Az 1849–1861 közötti időszak iratai a szék levéltárától külön választott fondokat képeznek (cs. k. kerületi megyefőnökség, cs. k. járáshivatalok iratai).

Az 1861–1876 közötti iratokat a múlt század végén selejtezték. A selejtezés után megmaradt iratok egy része időközben elpusztult. 1863–1867-ből csak egy kis töredék maradt meg. Megmaradtak viszont a képviselői szervek jegyzőkönyvei (képviselő bizottmányé 1861., 1867–1871-ből, a törvényhatósági bizottmányé és az állandó választmányé 1872–1876-ból), az elnöki (főkirálybírói) és az alkirálybírói hivatal iratai 1872–1876-ból).

Küküllő vármegye levéltára (1666–1876).⁽⁴⁾ A balászfalvi volt fióklevéltárból került Marosvásárhelyre 1969-ben Kis-Küküllő megye levéltárával együtt. Küküllő vármegye levéltára már a XVII. századból ismert volt, de ebből az időszakból csak egy pár irat maradt meg. A történet-kutatás által már a múlt század végén használt protokollumai sem maradtak fenn. Egyébként az egész levéltár sorsa mostoha volt. Nagyon hiányosan maradt ránk, főként a XVII–XVIII. századi anyag. Közgyűlési (marchalis széki) jegyzőkönyvei 1792–1843-ból vannak meg, de hiányosan, a derékszéki és parciais széki jegyzőkönyvei 1720–1847-ből valók.

Az 1849 előtti iratok három sorozatba vannak csoportosítva: politikai és közigazgatási iratok 1691–1849-ből, törvénykezési iratok és jegyzőkönyvek 1666–1848-ból, valamint adótabellák 1784–1787-ből. Ez utóbbiak 55 falura vonatkoznak.

Az 1849–1861 közötti iratok, akárcsak Maros-szék esetében, külön fondonként kezeltetnek.

Az 1861–1876 közötti időszak sorozatai közül megemlíjtük a képviselői szervek jegyzőkönyveit 1861–1871-ből, a törvényhatósági bizottság jegyzőkönyveit 1872–1876-ból, a főispáni és tisztségi iratokat 1861–1876-ból. Ez utóbbi tevékenységét 1872-től az alispáni hivatal vette át.

Az 1876-os közigazgatási átszervezés megszüntette Maros-székét. Helyét „Egyesített Maros-Torda vármegye” vette át. Az új törvényhatóság magában foglalta a volt Maros-szék területét, Torda megye felső kerületét és Kolozs megye néhány települését. Rövid idő után megnevezése Maros-Torda vármegye lett. 1925-ben a román közigazgatás egységesítését célzó törvény

értelmében a megyét bizonyos területi kiigazításokkal prefecturává szervezték át „judetul Mures” (Maros megye) megnevezéssel. 1940–1944 között visszaállították Maros-Torda vármegyét. 1945–1950 között a kommunista típusú átrendeződés előbb szervezeti módosításokat hozott a megyei közigazgatásban, majd 1950-ben a szovjet mintájú rajonizálással megszüntették azt.

Maros megye levéltára viszonylag épen vészelte át az idő viszontagságait. Épségét azonban több rendbeli selejtezés csorbította. Selejtezték 1886-ban, 1907-ben és 1927-ben, majd 1961–1967 között. Ez utóbbi az 1921 utáni, főként a könyvelési-pénzügyi, árvaszéki iratokat érintette. Megemlítenédő, hogy a második világháborút követő években – papírszúke miatt – az üres oldalakat is tartalmazó iratokat újrahasználták. Ez az akció az 1918 előtti főispáni és a húszas évek alispáni iratait tizedelte meg.

A megye levéltára 32 sorozatból áll. A fontosabb sorozatok a következők:

főispáni iratok, 1876–1918

közigazgatási bizottság iratai, 1876–1918

közigazgatási erdészeti bizottság iratai, 1881–1918

képviselői szervek jegyzőkönyvei (a törvényhatósági bizottság, a közigazgatási bizottság 1876–1918-ból, a megyei bizottság és az állandó delegáció 1925–1940-ból, különbözőek 1945–1950-ből).

alispáni iratok, 1876–1918

Maros-Torda vármegyei Gazdasági Egyesület iratai, 1879–1918

iparfejlesztő és közigazgatási bizottság iratai, 1900–1919

prefectusi kabinet iratai, 1919–1922

Maros-Torda megye 1919–1925 közötti iratai (a töredékesen megmaradt iratok tartalom szerint csoportosítva évenként leltározva vannak)

Prefectura iratai, 1926–1940

Maros-Torda vármegye katonai parancsnokának iratai, 1940 szeptember–november

főispáni iratok, 1940–1944

alispáni iratok, 1940–1944

Prefectura iratai, 1944–1949 stb.

Maros megye levéltárához hasonló tartalmú és sorsú két más megye – Kis- és Nagy-Küküllő – iratanyaga is itt található. Az előbbi a volt Küküllő vármegye, az utóbbi a volt Segesvárszék, Kóhalom, Nagyselyk, Újgyház és Medgyes szász szék, valamint Felső-Fehér vármegye egyes enklávéiból jött létre 1876-ban.

Nagy-Küküllő megye levéltárának 1900 előtti része töredékesen és rongált állapotban maradt meg. Részben a korabeli többszöri selejtezés, részben a nedves helyen történt tárolás áldozata lett. Annál épebb viszont az 1927 utáni időszak anyaga.

Kis-Küküllő megye levéltára úgy tartalmilag, mint mennyiségileg szegényebb az előbbi kettőnél. Hiányosan maradt meg. E megállapítás érvényes a levelezésre és a képviselői szervek jegyzőkönyveire is.

A közigazgatási levéltárak sorában találjuk még a következőket: Régen (volt Szászrégen) levéltárát 1829–1968-ból, Dicsőszentmártoné (Tirnaveni) 1891–1968-ból, 184 községi levéltárát, zömmel 1930–1968 közötti időszakból, valamint az 1968-as megyésítés alkalmával megszüntetett Maros-Magyar Autonóm tartományi Néptanács és Maros-, Régen-, Ludas-, Erdőszentgyörgy és Sármás rajoni néptanácsok iratait 1950–1968-ból (a két utóbbi 1950–1960-ból).

A tanintézeti levéltárak közül megemlítendőek a nagy múltra visszatekintő felső- és középfokú iskolák:

A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet levéltára visszanyúlik a múlt század első felére, mivel magában foglalja a jogelőd intézetek levéltárát is A legrégebbiek a XVIII. század végén alakult Kolozsvári Orvosebészeti Intézet iratai. Az intézet bába és sebész-orvos képzéssel foglalkozott. A végzősök nyilvántartása, de egyéb adatok is 1831-gyel kezdődnek.

1872-ben az intézet tevékenységét és levéltárát a „Ferencz József Tudományegyetem” Orvostudományi kara vette át 1919-ben az egyetem Szegedre költözött, 1940–1944 között újból Kolozsváron működött. Tevékenységét 1945-ben a Bolyai Egyetem vette át A Bolyai orvostudományi kara épülethiány miatt (azokat a Szebenből visszaköltözött „I. Ferdinand”, a később „Babes” Egyetem igényelte magának) tevékenységét Marosvásárhelyre tette át Magával hozta levéltárát is

Az OGYI levéltárát 1985-ben adták át az Állami Levéltárnak, amely az 1831–1966-os időszakot öleli fel. Ebből az 1831–1872 közöttiek az orvosebészeti intézet iratai, az 1872–1919 és 1940–1944. évek a Ferencz József Egyetem Orvostudományi, az 1945–1948 beliek a Bolyai Egyetem Orvostudományi karáé, az azutániak pedig az OGYI-é.

A marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet negyvenéves múltra tekint vissza. 1950–1954 között Kolozsváron működött, az ottani színművészeti intézet magyar tagozataként. Marosvásárhelyre 1954-ben költözött át, és önálló magyar nyelvű intézetté vált, 1976-tól román tagozata is van. Levéltára az 1950–1968 közötti időszakból származó iratokkal az Állami Levéltár kezelésében van.

A Marosvásárhelyi Református Kollégium a város legrégebb és legnevezebb tanintézete volt évszázadokon át 1557–1718 között „Schola particula”-ként működött. 1718-tól a sárospataki bujdosásra kényszerült kollégiumi tanárainak és diákjainak egy részével történt egyesülése folytán kollégiumi rangot kapott. Rövid idő alatt Erdély egyik legrangosabb iskolájává vált, felsőfokú intézeti jelleget is kapott. Az 1848-as tanügyi reformmal állami iskolává lett. 1956-ban nevezték el Bolyai Farkas Középiskolának, majd líceumnak.

Adatgazdag levéltára könyvtárával együtt előbb a Teleki-könyvtárba került. Innen a kollégium levéltárát 1975-ben egyéb levéltári állagokkal együtt az Állami Levéltár vette át Az iratokat még a teleki-Bolyai könyvtárnál hat sorozatba csoportosították. A legterjedelmesebb az első (AB jelzetű), amely az iskola levelezését öleli fel 1617–1900-ból. A levelezésnek az 1900 utáni része ma is a Bolyai líceumnál van. Ebből az időszakból az Állami Levéltárhoz csak egy kis töredék került. Kiemelendő még a protokollumok és regiszterek sorozata. Itt találhatóak a diáknévsorok 1653-tól kezdődően, az

anyakönyvek, az iskolai „törvények” vagyis szabályrendeletek stb. A tulajdonképpeni kollégiumi iratok és jegyzőkönyvek mellett több csomó vegyes irat is van. Ezeket volt diákok, tanárok, pártfogók helyezték letétbe vagy ajándékozták az iskolának, és többnyire birtokügyekre vonatkoznak. Az e típusú legrégebbi irat 1535-ből való.

Marosvásárhely másik hagyományos iskolája a Római Katolikus Gimnázium volt. 1702-ben (egyések szerint 1712-ben, mások szerint 1708-ban) alakult a jezsuita rend gondozásában. A rendnek 1773-ban bekövetkezett feloszamlása után az erdélyi római katolikus státus iskolája lesz. Az első időszakban algimnáziumi jellege volt. 1869-ben hat osztállyal működött, főgimnáziummá 1898-ban vált. 1940-től Marosvásárhelyi II. Rákóczi Ferencz római katolikus Főgimnázium nevet vette fel. 1948-ban a tanügyi reform során a többi felekezeti iskola sorsára jutott, de nemcsak államosították, hanem meg is szüntették. Levéltára az 1752–1948-as éveket öleli fel. A XVIII. századból csak egy szerény töredékes iratanyag maradt fenn. Anyakönyvei rendszeresen 1835-től kezdődnek. Levéltárának feldolgozása, az iskola történetének megírása még mindig várat magára.

Az iskolai levéltárak közül megemlítjük még a következőket: az 1919-ben alakult marosvásárhelyi Alexandru Papiu Ilarian fiú Líceumot 1919–1952-ből, és az Unirea Líceumot 1919–1960-ból, a régieni Petru Maior Líceumot 1920–1948-ból, a Marosvásárhelyi Felső Kereskedelmi Iskolát 1923–1948-ból, a Marosvásárhelyi Román Tanítóképzőt 1923–1948-ból (1940–1944 között ezen iskolák Dél-Erdélyben voltak, irataik nincsenek itt ebből az időszakból). A Marosvásárhelyi Állami Tanítóképző és Fiú Líceum 1940-ben alakult, helyben 1948-ig működött. 1948–1956 között magyar pedagógiai iskolaként Régenben volt, ekkor általános líceummá alakult át Levéltára 1948 előttről található az Állami Levéltárnál.

A művelődési profilú intézmények levéltárai közül a Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságét említjük meg. Az 1876-ban alakult és 1948-ban feloszlott közület iratait, jegyzőkönyveit Sényi László hagyatékának részeként a Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár őrizte. 1975-ben átkerült az Állami Levéltárba különálló fondként. Az iratok zöme az 1919–1944-es időszakra vonatkozik, de található adatok az azt megelőző időszakból is. Az anyag egy részét Marosi Ildikó adta ki külön kötetben (Lásd: A Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája. Levelek, iratok, adatok (1876–1948). Kritérium Könyvkiadó, Bukarest. 1973.)

A családi levéltárak közül megemlítjük a Teleki, Toldalagi és a Petrichевич-Horváth családokét.

A gróf Teleki család levéltára (1223–1879) tulajdonképpen a marosvásárhelyi könyvtáralapító, gróf Teleki Sámuel kancellár családjának levéltára. Pontosabban annak Marosvásárhelyen maradt része. Nagyobb része ugyanis a Magyar Országos Levéltárban található. A családi levéltárnak ez a része gazdasági jellegű: a Sámuel halálakor (1822) fiára, Ferencre szállott birtokok iratai 1352–1822-ből, a báró Wesselényi Kata birtokaira vonatkozó iratok 1699–1779-ből, Teleki Sámuel Ferenc birtokaira vonatkozó iratok 1845–1879-ből, a gróf Székely család magvaszakadtával a Telekiek tulajdonába került, alamori birtokra vonatkozó iratok és összeírások 1674–1848-ból, vala-

mint vegyes iratok 1503–1866-ból. Utóbb e levéltárhoz csatolódtott „Miscellanea” elnevezés alatt egy pár dokumentumkötet is, amelyek eredetileg a Teleki könyvtár részét képezték.

A Toldalagi család levéltára (1334–1884) zömében ugyancsak gazdasági jellegű, de található benne Erdély politikai életére, köztörténetére vonatkozó, főként XVIII. századi dokumentum is A levéltár eredetileg a Marosvásárhely melletti koronkai kastélyban volt. A század elején egy része az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárába került, ma a Kolozsvári Állami Levéltárban őrzik. A helyben maradt résznek csak a könyv formájú kötetei maradtak meg.

A Petrichevich-Horváth család levéltára (1568–1909) is részben a Kolozsvári Állami Levéltárban található. Marosvásárhelyre a széplaki ág levéltára került. A széplaki kastélyban őrzött könyvtár és levéltár egy része 1918 őszén megsemmisült. A meglévő iratok: birtokösszeírások, jobbágykötelezettségek stb.

A Levéltárnak több fontos dokumentum gyűjteménye van: Szabó-féle, úrbéri összeírások stb.:

A Szabó gyűjteményt a csíkszentmártoni származású Szabó Mihály Kis-Küküllő vármegyei tanfelügyelő hozta létre a századfordulón. A gyűjtő családtörténeti kutató munkája során tekintélyes mennyiségű iratot, levelet, jegyzőkönyvet, végzést szerzett magán- és közlevéltárakból, főként Csíkszék levéltárából. Ezek egy része a rendezés során visszakerült eredeti helyére (Csík- és Maroszsék levéltárába), a megmaradt több mint 5900 darab három csoportba sorolódott: a Szabó és azzal rokon családokra vonatkozó iratok; közigazgatási, bíraskodási és gazdasági iratok; egyéb természetűek. A gyűjtemény 1444–1939 közötti időszakra vonatkozik.

Úrbéri összeírások gyűjteménye. A gyűjtemény egy része a Maros-székkel egyesített Küküllő vármegye falvainak 1785-ben végrehajtott hatósági úrbéri felmérését, a másik része pedig az 1819–1820-as Cziráky-féle úrbéri összeírást végrehajtó, Marosvásárhelyen székelő, harmadik kerülethez tartozó falvak összeírásait öleli fel, vagyis: a Székelyföld, Felső-Fehér vármegye, Fogaras vidéke, a tölcsvári uradalom és a „Hét bírák” falvainak összeírását. Összesen 645 falut.

Adótáblák gyűjteménye 236 település adókimutatási tábláit tartalmazza 1809–1852-ből. Zömmel a Küküllő vármegyei és Segesvár környéki települések összeírásai. A táblák családonkénti föld és állatállományt, valamint a megállapított adót tüntetik fel.

Népszámlálási iratok gyűjteménye az 1857-ben és 1870-ben megejtett népszámlálások adatfelvételi ívei Maros-szék és Torda vármegye felső kerületéből.

Kataszteri nyilvántartások a Maros völgye és a Küküllők falvainak földmérési munkálatait tartalmazzák 1851–1948-ból: helyszínelések, rajzok, tagosítás előtti és utáni kataszteri földkönyvek, birtokívek és azok mutatói.

A Segesvári Könyvtár kéziratgyűjteménye főként az erdélyi századokra vonatkozó politikai, egyháztörténeti és jogi természetű kéziratokat foglal magában 1411–1856-ból. Megemlíthjük Huszti A., D. Wolf, I. K. Grosse és mások munkáit.

A Marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Dokumentációs Könyvtár gyűjteménye levelek, iratok és kéziratok 1726–1905-ből. Részben Mike Sándor guberniumi levéltáros gyűjtése a XVIII. századi Erdély fontosabb eseményeire vonatkozóan. A kéziratok pedig történeti munkák, vallási és jogi értekezések, diétai és megyei közgyűlési tudósítások, de egyebek is

A Marosvásárhelyi Múzeum dokumentum gyűjteménye gazdasági és társadalmi vonatkozású vegyes iratok 1578–1972-ből.

Egyházi anyakönyvek gyűjteménye. A mai Maros megye egyházközségeitől előbb a helyi néptanácsok által átvett, és onnan 1952–1953-ban az Állami Levéltárnak átadott keresztelési, esketési és elhalálozási (temetési) anyakönyvek. Többnyire az állami anyakönyvezést megelőző időszakból valók, tehát 1896 előttiék, de vannak közöttük a későbbi időszakból származók is, így időben 1700–1750 közöttiek.

Az egyházi levéltárak között vannak görög keleti (ortodox), görög katolikus, evangélikus, református és unitárius esperességi vagy egyházközségi fondok vagy iratok. Gazdagabb levéltárak a görög keleti és a görög katolikus vallásoké. A görög keleti egyháznak négy esperességi és 77 egyházközségi levéltári fondja található itt 1778–1962-ből. A görög katolikusoknak nyolc esperességi és 109 egyházközségi fondja 1775–1948-ból.

A reformátusok esetében 133 egyházközség iskolai és gazdasági iratai kerültek ide. Az evangélikus egyházat a segesvári konzisztórium és 13 egyházközség képviseli, az unitáriust a székelykeresztúri esperesség és 33 Maros megyei egyházközség. Az evangélikus és unitárius egyházi iratok is oktatásügyiek, részben pedig gazdasági vonatkozásúak. Mellettük található három ferencrendi kolostor levéltára is: a kantai 1680–1931-ből, a szárhegyi 1646–1949-ből és a mikházi 1773–1929-ből.

Ezen felsorolással a Marosvásárhelyi Állami Levéltár ismertetése nem zárul le. Gazdag állagában számos további levéltári fond vagy gyűjtemény található, gondolunk itt elsősorban az ipari vagy mezőgazdasági egységek irataira, törvénykezési levéltárakra stb.⁵

Pál-Antal Sándor

Jegyzetek

1. Átfogó levéltár ismertető eddig két alkalommal jelent meg. Egy népszerűsítő kiadvány: Filiala Arhivelor Statului judetul Mures cimen (Az Állami Levéltár Maros megyei Fiókja), Bucuresti, 1983., 58. Összeállította: Ioan Ranca, Pál-Antal Alexandru, Viorel Grama, Ioan Moldovan, Ionel Muresan. (a Levéltár vezetője és levéltárosai). A másik egy részletes fond ismertető: Indrumator in Arhivele Statului judetul Mures, vol. I. (Útmutató a Maros megyei Állami Levéltárról), I. köt., Bucuresti. 1984., 391. Szerzők a fentebbiek.
2. A levéltár részletesebb ismertetését lásd: Szabó Nicolae: Arhivas Sfatului popular al orasului Tirgu Mures (sec. XV–XIX.) Marosvásárhelyi Néptanács levéltára (XV–XIX. sz.). Revista Arhivelor, 1960. I. sz. 236–245.; Indrumator... 92–115.
3. A szék és levéltára történetét bővebben lásd: Pál-Antal Alexandru: Scaunul Mures. Istorical institutiilor scaunale (sec. XIV–1849) (Marosszék. A széki intézmények rövid története [XIV. sz.–1849]). Revista Arhivelor, 1967. 2. sz. 127–146.; Uő. Scaunul Mures intre anii 1861–1876 (Marosszék 1861–1876 között) Revista

Arhivelor 1971. 1. sz. 27–46.; Pál-Antal Sándor: Marosszék levéltára. In: Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel. Magyar nemzetiség, I. k. Bukarest. Politikai Könyvkiadó, 1976. 21–62. Indrumator... 21–53.

4. A továbbiakban ismertetett levéltárakra vonatkozóan lásd az indrumator adatait.
5. Az ipari és mezőgazdasági levéltári fondok részletesebb ismertetését lásd az Indrumator-ban. 131–237.

Az Állami Levéltár Hargita megyei fiókja, Csíkszereda

Adminisztratív levéltárak

A. Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek levéltára

A hagyományos Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek iratanyaga a történelem során átélt közigazgatási átszervezések miatt is sok károsodást szenvedett. Utoljára ez az iratanyag 1965-ben jutott az új gazda, az Állami Levéltár csíkszeredai fiókjának a birtokába. Itt mindjárt megjegyezzük, hogy az átadás az előző gazda – Csík Rajon Néptanácsa – részéről minden leltár nélkül, úgy mond ömlesztve történt. A csíkszeredai levéltári fiók munkatársai az átvett iratanyagot 5 csoportba rendezték.

I. Csík-szék iratai (Doc. Scaunului Sec.-Ciuc) (1563–1876)

I. Egyedi oklevelek. (Documente -foi volante. (1563–1849)

Az időrendbe leltározott oklevelek a gazdasági, társadalmi, politikai élet különböző területeire vonatkoznak: birtokvásárlások, a derékszék előtt lefolytatott tanúvallomások, kihallgatási jegyzőkönyvek, guberniumi rendeletek, a helyi közigazgatásra, igazságszolgáltatásra, a hadsereggel kapcsolatos ügyekre, a gyimesi és tölgyesi határátkelőhelyekre vonatkozó iratok.

II. A főkirálybíró (Jude suprem regal 1813–1876)

Az eléggé hiányos iratcsoportban ténylegesen csak 1813–1816, 1843–1846, 1862–1863, 1866–1867. évekre vonatkozóan találunk többnyire a királybíróhoz továbbítás és alkalmazás végett érkezett leiratokat.

III. Széki rendeletek (Oficialitatea 1861–1876)

Kifejezetten adminisztratív jellegű iratok, amelyeknek kiadása a későbbi időszakban az alispán hatáskörébe tartozott.

IV. Fellebbviteli tábla (Tabla continua 1775–1790)

Az ítéletábla működését tükröző nyilvántartási katalógusok.

V. Peres ügyek jegyzőkönyvei (Protocoale de judecata 1607–1860)

A Csík-, Gyergyó-, Kászonszékek ítélőszéke előtt 1631–1738 között lefolytatott tárgyalások 22 kötetet kitevő jegyzőkönyvei, valamint 1765–1785 között a Fellebbviteli Tábla előtt lefolytatott ügyek 15 kötetet kitevő iratanyaga. Ugyancsak itt vannak a szék általános közgyűlésének jegyzőkönyvei az 1842–1848 közötti évekről. Ebben a csoportban található az Erdélyi Főkormányzéknek Csík-szék hatóságaihoz intézett rendeletei, leiratai az 1751–1783 közötti évekről.

VI. Képviselők testülete (Comitetul deputatilor 1869–1876)